

Ondanks de inzet op een strategie van depolitisering, ontkomt het crisis-kabinet niet aan het politieke. De C-19-crisis verlangt een mate van bestuurlijke daadkracht en nieuwe sociale verbeelding die feilloos het politiek-ideologische verschil blootlegt. Wie 'terug naar normaal' wil en de politieke koers strategisch ambigu houdt, pleit tegen gerichte transformatie, juist op een moment dat instituties en beleidskaders vloeibaar ogen.

De stille terugtocht naar het oude normaal

'E n nu we weer vooruit kunnen kijken', zo vatte minister De Jonge de huidige stand van zaken samen tijdens de persconferentie van 19 mei 2020, waarin hij samen met premier Rutte de nieuwe 'routekaart' presenteerde na intensieve weken van 'varen op zicht'. Politiek redacteur Frank Hendrickx van *de Volkskrant* beaamde diezelfde avond in de talkshow *M* dat waar tot dusver de tijdshorizon telkens bij de eerstvolgende persconferentie had gelegen, we nu eindelijk wat verder vooruit konden kijken tot 'zelfs' in 2021. BV Nederland mocht stapje voor stapje weer open en had weer 'een stip aan de horizon'.
Wie wat uitzoomt, zou kunnen stellen dat ook die stip nog aan een tamelijk dichtbijgelegen horizon ligt – het zicht blijft beperkt. Het precorona-kabinet werkte nog aan een omvangrijk rapport

met 'brede maatschappelijke heroverwegingen' met diverse ingrijpende voorstellen op de lange termijn, zoals de inrichting van een 'toekomstbestendig zorgstelsel' en strategieën om Nederland 'klaar voor klimaatverandering' te maken. Het kabinet in coronatijd – crisiskabinet-Rutte III – houdt zich echter vooral bezig met het managen van de acute crisis. Het tijds kader waarbinnen wordt geopereerd, is er één van weken, hoogstens maanden vooruit. Wellicht logisch in crisistijd: dat vraagt nu eenmaal om korte-termijn-focus en daadkracht in het hier-en-nu. Dan is er geen tijd om stil te staan bij, om breder te overwegen, om ver vooruit te kijken. Minister De Jonge ziet zichzelf als brandjesblusser; en 'Je moet de brandweer niet vragen te evalueren tijdens de brand'. Begrijpelijk of niet, achter deze focus op acute crisisbestrijding schuilt een contingente beleidsstrategie, die verdere explicatie verdient en ook een keerzijde kent. Die strategie komt in de kern

CRISISKABINET- RUTTE III

neer op een drang tot *depolitisering*. Depolitisering betekent zich verwijderen van het domein van 'het politieke' en de ideeënstrijd over wat goed is voor de samenleving. Depolitisering tracht een apolitek beeld te schetsen van besluitvorming om zo bestuurskracht en -autoriteit te vergroten. Rondom C-19 is deze strategie terug te zien in het voortdurende beroep om te varen op 'dat kompas van wetenschappelijke kennis en betrouwbare feiten' en het 'heilig' verklaren van het Outbreak Management Team (OMT) (*autoriteitsrestrictie*). De greep naar de wetenschap helpt het vraagstuk als een rationeel-wetenschappelijke managementkwestie van 'beheersing' neer te zetten – een vroegmodernistische reflex die nog springlevend is in het openbaar bestuur, zo blijkt uit Robert van Putten's recente proefschrift *De ban van beheersing*. Hiernaast wordt, door zich sterk te concentreren op het hier-en-nu (*tijdsrestrictie*) en bij aanvang vrijwel uitsluitend virologen, epidemiologen, medische experts en later ook economen en gedragswetenschappers te includeren in de formele besluitvorming (*kennisrestrictie*), het probleem relatief compact gehouden en de kans op intern visieverschil en interdisciplinaire frictie aanzienlijk ingedamd. Extern conflict wordt vermeden door een toegenomen geheimhouding naar de buitenwereld: wetenschappelijke experts die het OMT adviseren, mogen daarover geen verslag doen, terwijl Wob-verzoeken wegens 'overmacht' worden uitgesteld, waarmee de Wet openbaar bestuur praktisch tijdelijk buiten werking is gesteld. De door politicoloog Anton Lijphart

bestudeerde pacificatiepolitiek, met haar zakelijkheid, geheimhouding en technocratische topperleggen, is helemaal terug van weggeweest, aldus emeritus hoogleraar Joop van den Berg. Ten slotte is depolitisering zichtbaar in de vraag aan de samenleving om begrip, medewerking en bovenal solidariteit (*sentimentsrestrictie*). Evenals de *Unite against Covid-19*-boodschap van de Nieuw-Zeelandse premier Ardern, beroept Rutte's crisislexicon – 'We moeten dit met 17 miljoen mensen doen' – zich op een sentiment van eenstemmigheid. En met succes: zeker bij aanvang oogden staat, politiek en samenleving als drie handen op één buik, strak gefocust op de acute gezondheidseconomische crisis. Waar *The Atlantic* sprak over een 'Ice Age' in economische zin, leek er ook een *politieke ijstijd* aangebroken.

Politieke ontgooing

Tegelijkertijd leert *The politics of crisis management* van bestuurskundigen Arjen Boin, Paul 't Hart en twee collega's dat maatschappelijke crises steeds sneller gepolitiseerd raken. Ook in de bestuurlijke casus C-19 dringen voortdurend nieuwe stemmen, belangen en ideeën het discours binnen. Het politieke verschil wordt steeds zichtbaarder en het solidariteitsgevoel neemt af. Zo stak minister van Financiën Hoekstra tijdens de eerste EU-crisisonderhandelingen een 'Nederlandse middelvinger naar het zuiden' op, terwijl in eigen land verschillende branches en burgers zich verzetten tegen de hen gerepresenteerde 'routekaart'.

Zeker het debat over staatssteun voor KLM deed het politieke vuur oplaaien: moesten er niet veel strengere voorwaarden worden verbonden aan het noodpakket van 2 tot 4 miljard euro, anders dan wat klein bier ('geen bonussen') en ambigue beloften ('verduurzaming')? En hoezo zou überhaupt de overheid hier te hulp moeten schieten in plaats van belanghebbende private partijen zoals 'bancaire financiers, aandeelhouders, leasemaatschappijen en oliehandelaren' (zie de motie van Bart Snels van GroenLinks) ervoor te laten opdraaien?

De depolitiseringsstrategie boet ook aan kracht in door een almaar uitdijende kennispolitiek, waarin het aanvankelijke biomedisch-economische denkraam steeds onhoudbaarder wordt. De 'heilige' status van het OMT wordt steeds meer in twijfel getrokken, terwijl de Tweede Kamer zich via een motie van Gert-Jan Segers (CU) hard maakte voor een Impact Management Team (IMT) dat breder, voorbij louter gezondheidseconomische afwegingen, zou moeten kijken. Steeds meer kennisperspectieven eisen hun plek op in het besluitvormingsproces. Filosofen, bestuurskundigen, historici, psychiaters, sociologen en pedagogen – iedereen moet aan tafel. Het gaat niet alleen om wetenschappers; de stem van de jongeren wil bijvoorbeeld gehoord worden, en cultuurmaker Ramsey Nasr betoogde dat ook kunstenaars moeten meedenken: 'Wij doen niets anders dan de hele tijd ondenkbare scenario's uitdiepen.'

Een grote aanjager in de ontketenende politisering is de groep wetenschappers, politici, journalisten en opinievormers die in de coronacrisis *dé* kans zien voor radicale beleidshervorming. *Nu* is de tijd rijp voor het inperken van de intensieve veehouderij. *Nu* de zorg- en ziekteverzekeringen voor iedereen beschikbaar maken. *Nu* de flexibilisering van werk stoppen, de positie van zzp'ers versterken en de lonen van vakkenvullers, verpleegkundigen en leraren omhoog. *Nu* het basisinkomen invoeren. *Nu* de luchtvaartindustrie indammen en een *New Green Deal* realiseren. Maar ook: *Nu* de nationale grenzen op slot. *Nu* het vluchtelingenbeleid aanscherpen, verregaande technologische staatsveiligheidscontroles uitrollen en – zie Hongarije – 'vertragende' democratische controlemechanismen schrappen. De postcorona-politiek schiet alle kanten uit, rekt gangbare tijdshorizonten op en lijkt geen discipline of thematische grenzen te kennen. Het tekent nieuwe historische scheidslijnen door te spreken over 'kantelmomenten', 'keerpunten' en 'nieuwe tijdperken'. De meest revolutionaire duidingen zijn te vinden op de politieke linkerflank: *nu* naar een economisch model van *post-growth*, nu voorbij het neoliberalisme. *The Correspondent* vatte de ambitie samen: 'We aren't just stopping coronavirus. We're building a new world.'

Fuck de duiders

Dit politiserende koor wordt niet altijd even hartelijk verwelkomd. Er wordt een bij wijlen behoorlijk giftig metadebat gevoerd over nut en noodzaak van vroegtijdige politisering en duiding. Karel Smouter verzette zich in de NRC tegen 'geestelijk hamsteren' – het gretig duiden van de coronacrisis in lijn met reeds ingenomen ideologische standpunten, of, zoals Paul Frissen het noemde, het halen van het 'bevestigde gelijk'. De redactie van *De Groene Amsterdammer* raadde aan de 'politieke stokpaarden op stal te houden'. Marc Schuilenburg haalt elders in dit nummer de geestige anekdote aan van de Chinese premier Zhou Enlai, aan wie in 1972 werd gevraagd naar de maatschappelijke impact van de Franse Revolutie. Zhou Enlai's antwoord: 'Het is nog te vroeg om daar iets over te zeggen.' Kruiter wenste iedere plotse

corona-analist 'een vleugje van die anekdotische Zhou Enlai toe': de daadwerkelijke impact van corona liet zich voorlopig nog raden. Tot slot, ook Willem Schinkel had geen hoge pet op van 'de duiders, de babbelaars, de gelijkhebbers, de plannenmakers, de twitteraars'. Zijn oordeel was iets minder zachtzinnig: 'En tegen al die mensen die met visies komen voor de "postcoronamaatschappij" zou ik willen zeggen (en ik doe het niet): *fuck you*. Fuck you, met jullie crisis-als-kans-praatjes, met je transitiebabbels, je pacificerende (want "betaalbare") basisinkomensideetjes en je tien-punten-plannen.' Kortom: aan wetenschappers, journalisten en opinievormers de vraag niet op de zaken vooruit te lopen. Dit is niet de tijd voor terechtwijzingen en *blame games*, noch voor speculatie en politieke discussie over vormgeving van 'Het Post Corona Tijdperk'.

Dit anti-geluid doet denken aan de homerische mythe van Odysseus die op zijn jarenlange terugtocht naar Ithaka langs een eilandengroep voer, bewoond door de sirenen; halfgodinnen – half gier, half vrouw – die erom bekendstonden zeelieden met betoverende lokroepen hun kant op te verleiden. Vervolgens sloegen de zeelui te pletter tegen de rotsen; van overlevenden werd de levenskracht weggezogen door de sirenen. In het metadebat over C-19 worden de 'duiders' en 'plannenmakers' nog weleens als gevaarlijke sirenen neergezet. Luister vooral niet naar hun bezwerende vergezichten: het zijn opportunistische utopieën die vitale bestuurskracht 'opzuigen' en daadkrachtig optreden in de weg staan.

C-19-sirenen zelf kijken heel anders tegen hun liederen aan. Postcorona-politiek zien zij niet als vals opportunisme of hinder, maar juist als pure noodzaak en vanzelfsprekendheid. 'Deze crisis schreeuwt nu eenmaal om duiding', stelde Rutger Bregman, erop wijzend dat sommige crises historische kenteringen vormen en ruimte boden aan radicaal nieuwe politieke ideeën. Cruciaal daarbij is wel dat 'het intellectuele voorwerk' reeds is gedaan. Bregman verwees naar Milton Friedman, grondlegger van het neoliberalisme, die geduldig zou hebben afgewacht tot de economische crises van de jaren zeventig alvorens zijn gedachtegoed verregaand te institutionaliseren. Conclusie: *juist nu*, nu de maatschappelijke status quo tijdelijk is ontworcht en een geforceerd beroep doet op de collectieve politieke verbeelding, is de tijd rijp voor transformatieve ideeën.

1,5 méter- of 1,5 gráden-economie?

Odysseus wist te ontkomen aan de sirenen en hun verleidelijke loktonen door zichzelf vast te binden aan de mast van zijn schip en zijn bemanning bijenwas in de oren te stoppen. Het landelijk crisisbeleid van de afgelopen maanden lijkt op eenzelfde strategie van *zelfbinding* te varen. De *zelfbinding* is weliswaar subtiel, zich manifesterend in de gebezigde taal en epistemische en temporele aannames, maar daardoor niet minder productief. In de kern bestaat de *zelfbinding* uit het depolitiseren van het probleem, door verscheidene vormen van restrictie (te weten een *autoriteits-, tijds-, kennis- en sentimentsrestrictie*) op te leggen aan het beleidsproces. Zo klemt het crisisbestuur zich in in de rol van apolitieke crisisbestrijder. Hoe vanzelfsprekender die rol wordt geacht in het politiek-bestuurlijke en publieke debat, hoe minder plaats er is voor de politiserende lokroepen van de C-19-sirenen en hun 'gepredik' over het 'After Corona'.

Een voorbeeld van subtiele *zelfbinding* via de taal is 'de 1,5 meter-samenleving'. Deze notie stuurt impliciet aan op een nauwe tijdshorizon van maanden, hooguit enkele jaren vooruit. Heel

anders is dat met Maurits Groen's idee van 'de 1,5 graden-economie'. Dat begrip dwingt ons ten minste decennia vooruit te denken en brengt heel andere – ecologische en intergenerationele – belangen in beeld. Vanuit zo'n tijdsframe zouden andere beleidskeuzes en waarde-afwegingen volgen. Een '1,5 graden-economie' heeft behalve een OMT of IMT vooral behoefte aan een CMT: een *Climate Management Team*. Beeld je in: wekelijks klimaatcrisisberaad, gecanoniseerde klimaatbeheersingsadviescomités, rigide sturing op een klimaatdashboard. Voorlopig hoeven we het niet te verwachten. De tijdshorizon van het kabinet is – niet onbegrijpelijk – versmald, in schril contrast met de nog recent uitgebrachte *Brede maatschappelijke heroverwegingen*

waarvan het subrapport over klimaatadaptatiebeleid nota bene nadenkt tot 2050 en verder. Merk overigens op hoe snel 'de 1,5 meter-maatschappij' als term is overgenomen in het publieke discours door media, journalisten, ondernemers, wetenschappers en burgers.

Analoog aan de bijenwas in de oren van Odysseus' bemanning, kan ook crisis kabinet-Rutte III

zich alleen succesvol tegen politisering weren in samenspel met een bredere maatschappelijke alliantie die haar methoden van zelfbinding accepteert en reproduceert. Een strategie van depolitisering is geen eigenstandig product van een besloten kring bestuurders – 'de kleine kring van Rutte' – maar juist een systemisch en interactief verschijnsel.

Wat maakt dat 'de 1,5 meter-maatschappij' zo vat heeft gekregen op de samenleving? Haar retorische kracht is wellicht dat het *lijkt* alsof ze perspectief biedt, zonder dat ze dat echt hoeft te doen – wat pijnlijke politieke keuzes zou vergen. Ze laat ons een beetje vooruitkijken, maar zeker niet te ver. Die andere populaire term – 'het nieuwe normaal' – berust op eenzelfde element van *strategische ambiguïteit*. Enerzijds suggereert het de veilige terugkeer naar een normaal, anderzijds veronderstelt het een zekere transformatie – het is immers een *nieuw* normaal. Hoe radicaal nieuw, wordt in het midden gelaten. Bestuurskundigen zouden het een *magic concept* noemen: een idee zo abstract, breed en inclusief dat niemand ertegen kan zijn. Een idee dat – althans zo lijkt het – voorbijgaat aan aloude politieke tegenstellingen en impasses. Precies zo werkt 'het nieuwe normaal': het is als richtpunt 'leeg' genoeg om pijnlijke tweesplitsingen te vermijden. Conservatieven mogen er grotendeels de terugkeer naar de oude status quo in zien, terwijl progressieven zich warm kunnen maken voor een wezenlijk nieuwe wereldorde. Door de politieke koers bewust abstract en open te formuleren, kan het maken van lastige beleidskeuzes – voorbij de acute crisisfase – voorlopig worden uitgesteld en wordt de relatief veilige rol van apolitieke crisismanager geconsolideerd.

Onontkoombare politiek

Toch zal ook crisis kabinet-Rutte III, ondanks inventief taalspel en strategische omgang met de rol van tijd in beleid (bestuurskundige Jorren Scherpenisse noemt dit 'tijdigen'), niet aan het politieke ontkomen. Dat ligt allereerst aan de fragmenterende dynamiek van crises, waarin naarmate de tijd verstrijkt onvermijdelijk verschillen zichtbaar worden en conflicten oplaaieren. Hiernaast

geldt dat de poging tot depolitisering in zichzelf een *politieke daad* is. Wie 'de weg terug' zoekt en 'terug naar normaal' wil, toont zich goedgezind met de maatschappelijke status quo zoals die tot voor kort gold – inclusief de specifieke waardeprioriteringen, verdelingsmechanismen en structuren van belangenbehartiging die deze status quo eigen waren. De neiging het politieke te fixeren, te veroordelen, uit te stellen of zelfs ronduit te ontkennen (zoals Rutte's herhaaldelijke insinuatie dat er geen sprake zou zijn van een *trade-off* tussen medische en economische belangen), juist op een moment dat tientallen miljarden aan publiek geld uitgegeven worden, dient *de facto* een conservatieve agenda die de reeds

gevormde maatschappelijke verhoudingen wil herstellen. Ook ogenschijnlijk apolitieke termen als 'het nieuwe normaal' en 'de 1,5 meter-maatschappij' zijn wezenlijk politiek, precies doordat ze daaraan proberen te ontsnappen en trachten te fungeren als neutrale wegwijzers zonder politieke richting. Dit soort ambigue wegwijzers lijken ons te ontslaan van de opgave vooruit te denken en ons iets wezenlijk nieuws in

te beelden, en sturen zo impliciet aan op een terugkeer naar de precorona-status-quo: het oude normaal dus. Het legt de ware aard van de koers die het crisis kabinet met de samenleving voor heeft bloot: net als Odysseus zijn wij op *terugtocht*.

De keerzijde van deze subtiele depolitisering is dat ermee de vraag wordt overgeslagen of een terugtocht naar de precorona-status-quo wijs is. In hoeverre is die status quo eigenlijk wel zaligmakend en herstelwaardig? Het steeds verder ontwrichtende klimaat en de groeiende ongelijkheid – om maar eens wat te noemen – doen anders vermoeden. De toch al onontkoombare postcorona-politiek kan hierom maar beter expliciet en vroegtijdig gevoerd worden. Deze pandemie vindt niet plaats in een politiek-maatschappelijk vacuüm maar is verknoot met allerhande sociale problematiek, iets wat de C-19-sirenen al een tijdje duidelijk proberen te maken. Hun postcorona-gezang klinkt wellicht soms wat selectief en wereldvreemd, maar is niettemin van groot belang voor het aanwakkeren van een collectieve sociale verbeelding – iets wat ook na deze pandemie nog hard nodig zal zijn. Laten we hun dan ook niet de rug toekeren, maar aandachtig luisteren – misschien zelfs een deuntje meezingen.

Joram Feitsma is universitair docent Bestuurs- en Organisatiewetenschap aan de Universiteit Utrecht.

Bronnen

- Berg, J.Th.J. van den, 'Lijphart' is weer helemaal terug. *Parlement.com*, 8 mei 2020
- Boin, A., P.T. Hart, E. Stern & B. Sundelius, *The politics of crisis management*. Cambridge: Cambridge University Press, 2016
- Bregman, R., Het tijdperk van het neoliberalisme loopt ten einde. Wat komt ervoor in de plaats? *De Correspondent*, 15 mei 2020
- Lowrey, A., This Is Not a Recession. It's an Ice Age. *The Atlantic*, 20 maart 2020
- Putten, R. van, *De ban van beheersing*. Den Haag: Boom, 2020
- Scherpenisse, J., *Tucht van de tijd*. Den Haag: Nederlandse School voor Openbaar Bestuur, 2019
- Schinkel, W., De storm die komt. *De Groene Amsterdammer*, 23 april 2020